

Олена Поліщук
студентка I курсу СВО магістра
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Наук. керівн. – д. філол. н., проф. Іваницька Н.Л.)

ОБСТАВИНА ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ КОМПОНЕНТ ПРИДІЄСЛІВНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА УТВОРЕННЯ ПРЕДИКАТИВНО- ОБСТАВИННИХ МОДЕЛЕЙ ДВОСКЛАДНОГО ДІСЛІВНОГО РЕЧЕННЯ

Для синтаксису сучасної лінгвістики характерний семантичний підхід до вивчення синтаксичних одиниць. Поглиблений інтерес до смислової сфери мови визначається насамперед прагненням поглибити уявлення про закономірності її організації, виявити специфічні властивості, що дозволяють їй бути знаряддям пізнання і комунікації.

Питання про члени речення є, як відомо, одним із актуальних і в той же час складних питань синтаксичної теорії. Дотепер зберігається (особливо у вищівській і шкільній практиці) традиційний поділ членів речення на групи: підмет, присудок, головний член односкладного речення, додаток, обставина, означення.

Деякі лінгвісти негативно ставляться до традиційної теорії членів речення. Це викликано насамперед тим, що все живе розмаїття мовлення не вкладається у рамки цієї класифікації. Традиційні члени речення, хоча і є найбільш типовими і властиві багатьом мовам світу, не охоплюють, однак, усієї різноманітності синтаксичних категорій. Іншою причиною є випадки невідповідності форми і змісту, відсутність чітко закріплених за членами речення способів вираження. Звідси – критичний перегляд багатьох положень теорії членів речення, нерідко істотні зміни в понятійно-

термінологічній системі, а в деяких випадках і заміна традиційних назв структурно-семантичних компонентів речення новими.

Метою дослідження є виокремлення обставини як другорядного члена речення в системі обов'язкових компонентів формально-синтаксичної структури речення.

Чимало мовознавців (О.М. Пешковський, А.А. Булаховський, В.В. Виноградов, Н.Ю. Шведова, І.І. Слинко та інші) виступали проти традиційного вчення про другорядні члени речення, вказуючи на його недоліки. Визначення другорядних членів речення за типами зв'язку викликало заперечення термінів означення, додаток, обставина з боку О.М. Пешковського, оскільки, «не будучи нічим іншим, як скороченими позначеннями встановлених вище понять, вони викликають у читача думку, що виражають якийсь інший бік справи, крім понять другорядного предмета, другорядної ознаки і дії, абстрагованої від діяча. Між тим ніякого іншого боку тут нема» [1, с. 8].

В.В. Виноградов зазначав, що, виділяючи тільки три другорядні члени речення, ми не враховуємо «...всієї різноманітності живих синтаксичних зв'язків слів у складі речення» [1, с. 7].

І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський, розрізняючи поверхневу і глибинну структуру речення, виділяють другорядні члени речення – елементи поверхневої структури (синтаксеми) і семантими – елементи глибинної структури (на власне семантичному рівні). Серед другорядних членів речення виділяються прислівні другорядні члени (компоненти словосполучення) і детермінанти [2, с. 165].

Дехто з лінгвістів акцентує на «структурній повноті», або обов'язкового мінімуму речення, який, залежно від валентності дієслова, може бути двокомпонентним і трикомпонентним. Увага до такої ознаки, як обов'язковість / необов'язковість того чи іншого члена речення в завершеності конструкції забезпечила віднесення до основи речення, крім

головних членів (двокомпонентного мінімуму), також і деяких другорядних, зокрема додатків, а при неперехідних дієсловах – обставин.

Н.Л. Іваницька, виходячи з того, що члени речення поділяються за ознакою обов'язковості / необов'язковості, розмежовує такі члени речення: підмет; присудок; обов'язковий другорядний член первинної залежності; обов'язкові другорядні члени, які поширюють члени первинної залежності; обов'язкові другорядні члени, залежні від інших другорядних членів речення; необов'язкові (факультативні) другорядні члени речення [3].

У сучасному мовознавстві склалося різне ставлення до традиційної моделі членів речення: одні вчені відстоюють систему членів речення у тому вигляді, як вона склалася в традиційному синтаксисі; інші мовознавці роблять спроби підійти до цієї проблеми з урахуванням багатоаспектності речення, деякі вчені відмовились від самого терміна «другорядний член речення», замінюючи його іншим, ще інші науковці, враховуючи багатий досвід вивчення різних сторін цієї моделі, використовують її як інструмент для дослідження синтаксичної структури речення, доповнюють і уточнюють окремі поняття, конкретизують їх, тим самим до деякої міри згладжуючи вразливі місця цієї моделі речення, і виділяють проміжні групи членів речення, а саме – синкретичні члени речення. Як бачимо, проблема виділення членів речення залишається однією із суперечливих і неоднозначних у мовознавстві. Саме тому, дослідження питання членів речення – актуальне завдання сучасних дослідників.

Розглянемо лексико-граматичні групи дієслів і моделі двоскладного дієслівного речення, тобто речення з присудком, вираженим дієсловом.

Іваницька Н.Л. зазначає, що здатність дієслів поєднувати в собі предметне і граматичне значення забезпечила йому участь у вираженні предиката в семантико-синтаксичній структурі двоскладного речення, а різноманітність лексико-семантичних типів дієслів – в утворенні семантико-синтаксичних моделей двоскладного речення. Такі синтаксичні конструкції умовно можна представити у вигляді моделей: без обов'язкових

приприсудкових компонентів; із обов'язковими присудковими компонентами [4, с. 58].

У моделях речення із обов'язковим присудковим компонентом, що виражає обставинні відношення, ми виокремлюємо предикативно-обставинну модель речення.

У реченнях, побудованих за цією моделлю, позицію присудка заміщують дієслова, які супроводжуються обставинним значенням:

а) локалізації (*бути, лежати, стояти, сидіти, знаходиться, перебувати, розташуватися, примоститися*);

б) напрямку (*прибути, забігти, присунутися, влитися, врізатися*);

в) способу протікання (*поводитися, триматися, поступати*).

Семантична взаємодія типізованої лексичної семантики присудка і присудкового компонента спричиняє утворення семантико-синтаксичних моделей: локалізованого буття, локалізованого напрямку, поєднаного стану, поведінки [2, с. 73].

Для виокремлення речень предикативно-обставинної моделі локалізованого буття враховуємо обов'язкові присудкові компоненти, що конкретизують семантику присудка в плані локалізації. Позиція такого компонента може заміщуватися багатьма прийменниково-відмінковими формами: *Латаття ніжилось в озерах*, хитали ряску карасі (3 журн.); *Над озером стоїть* вродлива мавка чорноброва (Л. Забашта). Він сам прийшов і *сів над водою* (Марко Вовчок); *Холодні зірки мерехтіли в темному небі*, і нескінченний Чумацький Шлях простягся у вічність (3 журн.)

Типово семантику «локалізованого буття» виражають дієслова присудки *бути* (*перебувати*). Позицію присудка також заміщують синсемантичні дієсловами (*кипіти, світитися, горіти, палахкотіти і т.д.*), які нерідко виявляють здатність реалізувати семантику автономно. Але метафоричність значень спричиняє до обов'язкового залучення до складу предиката також обов'язкових компонентів із локалізуючим значенням: *Вночі нам світить*

айстра кольорами (З журн.); В понеділок вранці щось дуже рано *засвітилось* у *Хомишиній хаті* (І. Нечуй-Левицький).

У реченнях предикативно-обставинної моделі локалізованого напрямку живаються обов'язкові обставини, що виражають дію, обмежену просторовими параметрами. Присудки в таких реченнях виражаються переважно дієсловами з конкретним значенням руху: Вітер *віє з поля на долину, над водою гне* з вербою червону калину(Г. Шевченко); На превелику силу вдалося врешті вибитися зі стрижня та *наблизитись до берега* (М. Коцюбинський); Я *прийшов із мас, із поля, знизу*, де од злиднів очі як вогонь (В. Сосюра); Фрося примовкла і *здивилась удаль* (О. Гур'єв). Тумани *линуть вгору, вгору*, а хмари *вниз* (П. Тичина).

Окремо виділяються речення, що їх об'єднує предикативно-обставинна модель поєданого стану. Дієслова-присудки в реченнях мають сему «перебування», яка стає інформативно цілісною за умови використання обов'язкового компонента, вираженого обставиною: *Діти перебувають у безпечному місці* (з журн.); *Його кабінет містився в будівлі ради* (з журн.); *Доки Шура перебувала на вогневій, жодне погане слово не зривалося ні в кого з уст* (О. Гончар).

Предикативно-обставинна модель поведінки: А брати *всюди і супроти всіх трималися з гідністю і тактовно* (І. Франко). *В експозиційних залах поводити себе спокійно, не бігати по залах музею, не штовхатися* (з журн.). У реченнях цього типу семантика дії нерозривно пов'язана з оцінювальним значенням приприсудкового компонента.

У ході нашого дослідження ми дійшли висновків про семантичну недостатність повнозначних слів, які зумовлюють обов'язкову сполучуваність їх з іншими словами, що компенсують значення перших. Обставина у таких реченнях виступає обов'язковим компонентом придієслівної залежності та утворення предикативно-обставинних моделей двоскладного дієслівного речення.

Список використаних джерел

1. Бабайцева В.В. Система членов предложения в современном русском языке / В.В. Бабайцева. Москва: Просвещение, 1989. 159 с.
2. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
3. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. Київ: Вища школа, 1986. 167 с.
4. Іваницька Н.Л. Формально-граматична і семантико-синтаксична структура простого речення в українській та англійських мовах. Посібник із спецкурсу / Н.Л. Іваницька, Н.Б. Іваницька. Вінниця, 2004. 94 с.

Ірина Скічко

*студентка I курсу СВО магістра
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Наук. керівн. – к. філол. н., доц. Богатько В.В.)*

ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ЕКСПРЕСИВНИХ СИНТАКСИЧНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Сучасна публіцистика є основним функціональним різновидом мовлення, неповторність якого визначають екстралінгвальні чинники, комунікативне спрямування публіцистичного тексту й особлива ситуація мовлення, що характеризується віддаленістю комунікантів та певною односпрямованістю. У мові публіцистичного стилю газетна мова посідає визначальне місце, відбиваючи його найхарактерніші риси.

У розвиткові публіцистичного стилю виділяють дві протилежні тенденції, які впливають на відбір стилістичних засобів й організацію тексту. З одного боку, діє тенденція до утворення типових для нього конструкцій і зворотів, до типізації словосполучень, що призводить до появи